

שאלות:

1. האם מידות המזבח מעכבות, ולא יזוה עניין?
2. מהו תפקידו הכפול של המזבח בבית המקדש?
3. האם ניתן לחלץ מפסיקות ההלכה של הרמב"ם שיטה מדרשית כלשהי?
4. מהי מילה 'מופנה'?
5. על גזירה שווה מופנה מסוג חדש.
6. המוטיבציה לביצוע גז"ש: מסורת, או אילוץ טכסטואלי.
7. מדוע התורה חוזרת על פרטי הציווי בתיאור הביצוע?

המידה:
גזירה שווה.

א. מהו 'רבוה'

וְעָשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חֲמֵשׁ אַמּוֹת אָרְךְ וְחֲמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רְבֹועַ יְהִיָּה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קָמְתוֹ:
(שמות כז, א)

וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטָר קְטָרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: אִמָּה אָרְכּוֹ וְאִמָּה רֹחַבּוֹ רְבֹועַ יְהִיָּה וְאַמְתֵּימִם קָמְתוֹ מִמֶּנּוּ קְרָנָתָיו:
(שמות ל, א-ב)

וַיַּעַשׂ אֶת מִזְבֵּחַ הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חֲמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחֲמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַבּוֹ רְבֹועַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קָמְתוֹ:
(שמות לח, א)

ר' יהודה לטעמיה, דאמר: מזבח שעשה משה גדול היה, דתניא: (שמות כז) 'חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב', דברים ככתבן, דברי ר' יוסי; ר' יהודה אומר: נאמר כאן (שמות כז) 'רבוה' ונאמר להלן (יחזקאל מג) 'רבוה', מה להלן מאמצעיתו היה מודד, אף כאן מאמצעיתו היה מודד. והתם מנלן? דכתיב: (יחזקאל מג) 'ויהאריאל שתיים עשרה אמה לכל רוח', או אינו אלא י"ב על י"ב? כשהוא אומר: "אל ארבעת רבעיו", מלמד שמאמצע הוא מודד. ור' יוסי? כי גמר גזירה שוה - בגובהה הוא דגמיר, דתניא: (שמות כז) 'ושלש אמות קומתו', דברים ככתבן, דברי רבי יהודה; רבי יוסי אומר: נאמר כאן (שמות כז) 'רבוה' ונאמר להלן 'רבוה', מה להלן גובהו פי שנים כארכו, אף כאן פי שנים כארכו; אמר ליה רבי יהודה: (והלא כבר נאמר "ואת החצר מאה אמה וקומה חמש אמות וגו'") אפשר, כהן עומד ע"ג המזבח ועבודה בידו וכל העם דואין אותו מבחוץ? אמר לו ר' יוסי, והלא כבר נאמר: (במדבר ד) "ואת קלעי החצר ואת מסך שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח", מה משכן י' אמות, אף מזבח י' אמות, ואומר: (שמות לח) "קלעים חמש אמה אל הכתף", ומה ת"ל (שמות כ"ז) "ה' אמות"? משפת מזבח ולמעלה, ומה ת"ל (שמות כז) "ושלש אמות קומתו"? משפת סובב ולמעלה. ור' יהודה? כי גמיר גזירה שוה, ברחבה הוא דגמיר. (בבלי זבחים נט ע"ב)

מבוא. בפסוק הראשון המופיע למעלה משה מצטווה על עשיית מזבח העולה (=מזבח הנחושת, או המזבח החיצון). פשט הפסוק מורה לו לעשות את המזבח בשטח של חמש על חמש אמות, ובגובה שלוש אמות. כך גם מופיע בפרק לח, בתיאור הביצוע. לעומת זאת, בפרק ל משה מצטווה על עשיית מזבח הזהב (=המזבח הפנימי, או מזבח הקטורת), ושם השטח הוא אמה על אמה והגובה אמתיים.

רש"י בתחילת פרק כז מביא את המחלוקת של ר' יהודה ור' יוסי שבסוף הציטוט המופיע כאן. לפי ר' יהודה 'דברים ככתבן', כלומר גובה מזבח העולה היה אכן שלוש אמות. לפי ר' יוסי הוא היה עשר אמות (פי שניים מרחבו, מגז"ש 'רבוהי-רבוהי' ממזבח הזהב), ומה שכתוב בפסוק 'שלוש אמות קומתו' הוא רק מהסובב ומעלה. לפי ר' יוסי הגובה הכולל של המזבח היה עשר אמות, ומהאמצע,

בגובה חמש אמות, היתה רשת נחושת - ה'מכבר', ברוחב אמה. מעליה היה פס ברוחב אמה לנוי ('סובב' לנוי, פרט לסובב הפונקציונלי שעל גג המזבח, אשר היה ברוחב אמה מבפנים לקרנות).¹ בתחילת הסוגיא ישנה מחלוקת מקבילה בין ר' יהודה ור' יוסי, ושם העמדות מתחלפות: לפי ר' יוסי 'דברים ככתבם', כלומר המזבח היה חמש על חמש אמות. ולפי ר' יהודה המזבח היה עשר על עשר, מגז"ש 'רבועי-רבועי', אולם אצלו זה מהמזבח שבמקדש יחזקאל.

הסיבה לביצוע דרשת הגז"ש: מסורת, או שיקול טכסטואלי. יש כאן שלוש נקודות שחשוב לשים אליהן לב: 1. שני התנאים עושים גז"ש מהמילה 'רבועי', ושניהם מוציאים את הכתוב מפשוטו. הם רק נחלקים ביחס לאיתורו של הצד השני של הגז"ש (מקדש יחזקאל או מזבח הזהב) וביחס לתוכן הנלמד ממנה (איזה חלק להוציא מפשוטו): ר' יוסי לומד על הגובה ממזבח הזהב, ור' יהודה לומד על הרוחב ממקדש יחזקאל. 2. שני חלקי הסוגיא מתחילים דווקא בפירוט עמדתו של הסובר 'דברים ככתבם', ורק אח"כ מובאת העמדה שמוציאה את הכתוב מפשוטו.² מכאן עולה שעורך הסוגיא חשב שדווקא אותו שסובר שהדברים ככתבם צריך לנמק את דבריו (הוא עושה זאת מתוך שימוש בעיקרון, הבנאלי משהו, 'דברים ככתבם'). ברור שישנו כאן רקע קודם שמוביל לפירוש שאינו כפשוטו, ובעל העמדה הזו מתגונן כנגדו בטענה שפירושו עדיף שכן הוא מפרש את המקרא כפשוטו. 3. בחלק השני, לאחר שהובאו שתי העמדות, המתקפה של ר' יהודה על ר' יוסי אינה משתמשת בכך שפשט הלשון תומך בדבריו, אלא בשיקול צדדי של צניעות הכהן העובד. מכל זה עולה בבירור שבפני התנאים החולקים עמד נתון מוסכם, שהמילה 'רבועי' מהווה בסיס לגז"ש אשר מוציאה את הכתוב מפשוטו. כעת הם נחלקים ביחס לשאלה את מה היא מוציאה מפשוטו: את הגובה או את הרוחב. הדיון אינו מתנהל בשאלה האם לקרוא דברים ככתבם או לא, אלא רק באיזו נקודה יש לסטות מן הפשט. מסיבה זו פשט הלשון אינו עולה כשיקול בויכות. הסיבה לאילוץ האפרירי לבצע גז"ש יכולה להיות אחת משתיים:

1. היתה נתונה בפני התנאים גז"ש שהתקבלה במסורת. הרמב"ן ועוד ראשונים (ראה בתחילת הדף לפרשת מקץ) כותבים שאמנם גז"ש מתקבלת במסורת מסיני, אולם המסורת אינה נותנת לנו את כל התמונה (ולכן יש מקום למחלוקת ביחס לגז"ש). למשל, ישנם מקרים בהם מתקבלת העובדה שיש גז"ש ממילה כלשהי, ולא ידוע הדין שנלמד ממנה, או שלא ידועה מילת היעד שאליה פונה הגז"ש וכדו'. כאן רואים שלא ברורה ההלכה הנלמדת מהגז"ש (הגובה או הרוחב), וגם לא ברורה מילת היעד (המילה 'רבועי' במזבח הזהב, או אותה מילה במקדש יחזקאל).
2. ייתכן שלא היתה נתונה מסורת, אך יש רמז טכסטואלי כלשהו, אשר מורה לנו להוציא משהו בפסוק מפשוטו, או שמורה לנו לעשות גז"ש מהמילה 'רבועי'. אמנם הכיוון הזה קשה, שכן אדם לא דורש גז"ש מעצמו. משהו מהגז"ש צריך היה להתקבל במסורת. אולי מה שהתקבל במסורת הוא שהפסוק צריך להתפרש לא כפשוטו. יש כאן מקום להזכיר מה שראינו בעבר בשיטת בעל הקנאת סופרים (בפירושו לשורש השני, ראה בדף לפרשת מקץ) ברמב"ם, שלדעתו גם הגז"ש לא נמסרה למשה מסיני (שהרי הוא מתייחס אליה כ'דברי סופרים', כמו כל ההלכות שנלמדות בייג' מידות הדרש). לפי הרמב"ם רק ביי"ד הגדול יכול לעשות זאת, ולא דיין זוטר. לכאורה אין צורך להגיע לזה, שכן לפי הכיוון הזה הרי הגז"ש היא מופנה,³ כלומר יש לנו רמז טכסטואלי שמכוין אותנו לביצוע הגז"ש. ייתכן שבמקרה כזה לא דרושה מסורת בכדי לעשות גז"ש. מפשט הגמרא (נדה כב-כג ועוד) ומדעת רוב המפרשים לא נראה לכך.⁴

המילה 'רבועי' בצינוי ובביצוע. נבחן כעת את הבסיס לגז"ש עצמה. לכאורה ניתן להצביע בקלות על המילה 'רבועי' כמופנה (=מיותרת, פנויה), שכן ממדי המזבח הם חמש על חמש אמות, וממילא זה יוצא ריבוע. אם כן, אנחנו לא צריכים הוראה מפורשת שמצווה לעשות את המזבח רבוע. כעת נבין את נוסח המדרש המקביל לזה שלנו, כפי שמובא בברייתא דמלאכת המשכן (פי"א):

מזבח העלה ארכו חמש אמות [ורחבו חמש אמות] שני' ויעש את מזבח העלה וגו' (שם לח א) דברי ר' מאיר.⁵ אמ' לו ר' יוסה ממשמע שני' חמש על חמש איני יודע שהוא רבוע ומה

¹ לכאורה יש להקשות: מדוע ר' יוסי בוחר בפתרון הזה, ולא בפתרון ההפוך, כלומר שהאורך והרוחב יהיו אמה וחצי (חצי מהגובה), והגובה יישאר שלוש אמות. מסתבר שלא ניתן לבחור פתרון כזה מכיון שאין אפשרות לפרש את הצינוי על שיעור חמש אמות באופן רלוונטי. ראה על כך עוד להלן.

² לשם השוואה ראה ספרי דברים, פסקא רל"ז ד"ה 'וי' ופרשו', שם מופיע התנא הסובר 'דברים ככתבם' שלישי, ובספרי דברים פיקא קד, ד"ה 'כא' לא' מופיע התנא הסובר כך שני. על גז"ש ממילה מופנה, ראה מעט בדף לפרשת יוצא סוח"ב.

³ להיפך: ישנה דעה בסוגיית נידה שכלל לא דורשים גז"ש אם המילים אינן מופנות (לפחות אחת מהן). ראה באנציק"ת ע' 'גזרה שוה' סביב הערות 102-105.

⁴ באשר לעצם החלוקה לשני סוגים, ראה חלוקה דומה לגבי שני סוגי היקש, בדף לפרשת ויגש ח"ב.

ת"ל רבוע (שם) מופנה להקיש לדון ממנו גזירה שוה נאמ' כאן רבוע ונאמ' להלן רבוע (שם ל ב) מה [רבוע האמור] להלן גובהו כשנים כרחבו אף רבוע האמור כאן גובהו כשנים כרחבו ...

המדרש כאן מזכיר בצורה חד משמעית שהגז"ש נלמדת מהמילה 'רבוע' מכיון שהיא מופנה. מדרש זה מתאים לכיוון 2 שלמעלה.

אמנם לולא דברי המדרש היה מקום לדחות זאת ולומר שההוראה לעשות שטח של חמש על חמש היא הוראת מינימום, ולמעשה ניתן לעשות את המזבח גם בממדים גדולים יותר. במקרה כזה המילה 'רבוע' היא לא מיותרת, שכן היא מורה לנו שגם אם נעשה מזבח גדול יותר עלינו לשמור על כך שהשטח יהיה בעל צורה ריבועית. וכך לכאורה מצינו בסוגיית הבבלי זבחים סב ע"א:

ת"ר: קרן וכבש ויסוד וריבוע מעכבין, מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אין מעכבין. מנה"מ? אמר רב הונא, אמר קרא: + שמות כז + המזבח, כל מקום שנאמר המזבח - לעכב... א"ר מני: ובלבד שלא יפחתו ממזבח שעשה משה. וכמה? אמר רב יוסף: אמה. מחכו עליה, (שמות כז) חמש אמות ארך וחמש אמות רוחב רבוע יהיה המזבח! אמר ליה אביי: דלמא מקום מערכה קאמר מר! א"ל: מר דגברא רבה הוא, ידע מאי קאמינא. קרי עליהו:

הגמרא כאן קובעת שממדי המזבח אינם מעכבים, והמידות הן רק מידות מינימום. לעומת זאת, הרבוע מעכב. כיצד ניתן ליישב את המדרש בברייתא הקודמת עם הדין הזה? האם הברייתא דמלאכת המשכן לא מסכימה שממדי המזבח אינם מעכבים? זה יהיה תמוה, שכן כפי שניתן לראות מכמה מקורות, בכל השלבים בהיסטוריה המזבח שנבנה בפועל היה בעל ממדים שונים.

אם נתבונן שוב בברייתא שהבאנו, נראה שהמדרש לומד את הגז"ש לגבי הגובה (לפי ר' יוסי) מפרק לח, ולא מפכ"ז. אמנם זו נראית רק נקודה טכנית, אולם הדבר כלל וכלל אינו כן. הסיבה לכך היא שבפכ"ז מתואר הציווי, ושם כפי שראינו המילה 'רבוע' אינה מיותרת, שכן התורה מצווה שגם אם ייעשה מזבח במידות גדולות יותר יש לשמור על הריבוע. אולם בפל"ח מופיע תיאור הביצוע, בניית המזבח בפועל, ושם המילה 'רבוע' ודאי מיותרת. אם משה רבנו עשה בפועל את המזבח בשטח של חמש על חמש, אז ברור שהוא גם היה מרובע. אם כן, בהקשר זה המילה 'רבוע' היא מופנה לכל הדעות, ולכן ניתן ללמוד ממנה גז"ש.

מסקנתנו היא שהדרשה בברייתא **דמלאכת המשכן** רואה במילה 'רבוע' מילה מופנה, מכיון שהיא לומדת מהביצוע, אולם לכולי עלמא בהקשר של הציווי המילה 'רבוע' אינה מיותרת.

אולם כאן מתעורר קושי בסוגייתנו, שכן הלימוד אצלנו נעשה מתוך הציווי (בפכ"ז) ולא מתוך הביצוע (בפל"ח). ניתן להבין זאת בשני אופנים: 1. גם בציווי המילה 'רבוע' היא מיותרת, שכן גם המידות של אורך ורוחב וגובה הן מעכבות, וממילא יצא רבוע. במקרה כזה יש לנו מוטיבציה לדרוש גז"ש, גם ללא מסורת. כפי שראינו למעלה, אפשרות זו היא בעייתית (בגלל העדויות ההיסטוריות). 2. המילה 'רבוע' אמנם אינה מופנה, אולם ניתן בכל זאת לדרוש ממנה גז"ש. לפי אפשרות זו, אין ספק שהסיבה לכך שהתנאים דורשים מכאן גז"ש היא מסורת כלשהי בדבר המילה 'רבוע' כבסיס לגז"ש, על אף שהיא אינה מופנה.

אנו פוגשים כאן את שתי האפשרויות שהעלינו למעלה בביאור המוטיבציה לדרשה: **הברייתא דמלאכת המשכן** לומדת את הגז"ש ממילה מופנה, כלומר יש אילוץ טכסטואלי לביצוע הגז"ש. יש מילה מיותרת בתורה, וזה מאלץ אותנו לבצע גז"ש. במצב כזה ייתכן שאין כלל צורך במסורת לביצוע הגז"ש. לעומת זאת, סוגיית הבבלי מבצעת גז"ש ממילה לא מופנה, והסיבה לביצוע הגז"ש חייבת להיות מסורת. אין אילוץ טכסטואלי כלשהו שמורה לנו לבצע גז"ש מהמילה הזו.

לסיום נעיר כי הוצאת הכתוב מפשרו ללא מסורת כלשהי נראית בעייתית יותר. לפי **הברייתא דמלאכת המשכן** עדיין היינו שמחים למצוא נימוק שיסביר לנו מדוע נבחרה גז"ש כזו שמוציאה את הכתוב מפשרו? ובפרט שהגז"ש מדברת על הגובה ולא על הרוחב, נתון שכלל אינו קשור למילה הנדונה (= 'רבוע'). מה עניין הגובה למילה 'רבוע'?⁶ לעומת זאת, אם ישנה מסורת שמורה לנו לעשות גז"ש שמוציאה את הכתוב מפשרו, הדברים קלים יותר, שכן המסורת הזו יכולה גם לרמז לנו באיזה כיוון הלכתי עלינו לבצע זאת.

ב. ביטויים הלכתיים

בחלק זה ננסה לראות כמה ביטויים הלכתיים לדיונים שעשינו בחלק הקודם לגבי דרשת הגז"ש. נראה כאן קשרים אפשריים בין מישור הדרש לבין משמעויות הלכתיות שונות, ולהיפך.

⁵ בנוסח שמופיע בפרויקט השו"ת של בר-אילן (שמציין למהדורת קירשנר), מופיע הפסוק של תחילת פכ"ז, אולם ההפנייה היא לפל"ח. על כן נראה שהנוסח שהביא תורה שלמה (כאן סקי"ט) הוא מדויק יותר. וכן הוא הנוסח גם במדרש המקביל **במדבר רבה** פ"ה.

⁶ נעיר כי לפי ר' יהודה הגז"ש נעשית לפסוק בייחזקאל. אולם גז"ש של ממש לא נעשית לפסוקים בנ"ך (ראו בדף לפרשת וירא, הערה 4). הגז"ש של ר' יהודה בהחלט יכולה להתפס כעוסקת בפירושו המילים 'אורך' ו'רוחב' (=גילוי מילתא). לעומת זאת, הגז"ש של ר' יוסי, אשר עוסקת בגובה, ברור שאינה גילוי מילתא.

פסקי הרמב"ם. הרמב"ם עוסק בדיני המזבח בפ"ב מהל' בית הבחירה. וכך הוא כותב (שם, ה"ג):
**מדות המזבח מכוונות הרבה וצורתו ידועה איש מאיש, ומזבח שבנו בני הגולה כעין מזבח
שעתיד להבנות עשוהו ואין להוסיף על מדתו ולא לגרוע ממנה.**

הרמב"ם פוסק שאין להוסיף ולא לגרוע ממידות המזבח. אם כן, המידות כולן מעכבות, ולא רק הריבוע. כמובן שבמקרה כזה הריבוע יוצא ממילא, והמילה 'רבויע' בתורה היא מופנה. אם כן, לכאורה הוא לומד את המדרש שלנו כמו בבבלי ולא כמו בברייתא דמלאכת המשכן, שהגז"ש היא מהמילה 'רבויע' בציווי, אלא שלדעתו כבר שם היא מיותרת, ולא צריך להגיע לגז"ש מפסוקי הביצוע (אולי בגלל שקשה להניח שלומדים הלכות למעשה מתיאור הביצוע). לעומת זאת, בהלכה יז פוסק הרמב"ם כסוגיית זבחים סב, שמידות המזבח אינן מעכבות:

**ארבע קרנות של מזבח ויסודו ורבויעו מעכבין, וכל מזבח שאין לו קרן יסוד וכבש וריבוע
הרי הוא פסול שארבעתן מעכבין, אבל מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אינן מעכבין,
והוא שלא יפחות מאמה על אמה ברום שלש אמות כשיעור מקום המערכה של מזבח
מדבר.**

מכאן עולה לכאורה שהגז"ש אינה מופנה. אמנם אם הרמב"ם לומד כברייתא דמלאכת המשכן, כלומר מהביצוע, אז אפשר עדיין לראות את הגז"ש כמופנה. הדברים מוכרחים לפי הדעות שללא הפנאה (=כלומר ללא מילה מיותרת במקרא) לא ניתן כלל ללמוד גז"ש (ראה מחלוקת אמוראים בנקודה זו בסוגיית נידה כב: -כג.). לפי דעה זו ברור שאם מבינים שבציווי המילה אינה מופנה יש להבין את הגז"ש כמסתמכת על פסוקי הביצוע.

בכל אופן, במישור ההלכתי פסקי הרמב"ם נראים סותרים זה לזה. נעמוד כאן על שתי דרכים בתיאור הדברים.

ר' אריה ליב מאלין: שני דינים במזבח. ר' אריה ליב מאלין בחידושו (ח"ב סי' כז), מיישב את הסתירה במהלך למדני קלאסי שבנוי על המתודה של 'שני דינים' (או 'שתי בחינות').⁷ הוא פותח בהקדמה הבאה: המזבח ממלא שתי פונקציות שונות. ראשית, הוא משמש כמקום להקרבת קרבנות. שנית, הוא מהווה חלק ממבנה המקדש.⁸ מגישה זו עולה כי לפעמים מקריבים גם ללא בית מקדש, ובכל אופן צריך מזבח כדי להכשיר את ההקרבה, ולפעמים גם כשלא מקריבים ישנו צורך לבנות מזבח ולהציבו בבית המקדש, זאת כחלק ממצוות בניין בית המקדש. ר' אריה ליב טוען שכל פרטי הדינים בכל אחד מכלי המקדש צריך ברור האם הוא תנאי לכשרות הקרבנות, או שמא זהו פרט מפרטי המבנה של בית המקדש, ואינו נוגע לכשרות הקרבנות. ההשלכה תהיה במזבח שאינו מצוי בבית המקדש, שבמקרים (זמנים, או מקומות) מסויימים ניתן להקריב עליו קרבנות. כאן נוכל לבחון האם דין כלשהו נוגע לכשרות הקרבנות, ואז הוא מחייב גם במזבח שמצוי בחוץ, או שזהו דין הנוגע לבית, ואז הוא אינו רלוונטי למזבח שמצוי בחוץ. ביחס למידות המזבח, טוען ר' אריה ליב, שהמידות המדוייקות נחוצות רק כדי לקיים את מצוות בניין בית הבחירה. אולם לצורך כשרות הקרבנות המידות הן רק תנאי מינימום, אם בכלל. כך גם משתמע קצת מניסוח ההלכות ברמב"ם. לפי זה, אם נבנה מזבח גדול יותר, הקרבנות המוקרבים עליו יהיו כשרים, אולם לא קיימנו על ידו את מצוות בניין בית הבחירה.

השלכות על הדרשות שלנו. יש להגדרות אלו השלכות על הנדון דידן. ביחס לדיני בניין בית הבחירה, אנו נדרשים למידות מדוייקות של המזבח. אם כן, בכל אופן יוצא שהדרשה לגבי הגובה נלמדת מגז"ש מופנה (כמו בברייתא דמלאכת המשכן), בין אם היא נעשית מפסוקי הציווי ובין אם מפסוקי הביצוע. נכון שכל זה הוא רלוונטי רק ביחס למבנה הבית, ולא ביחס לכשרות הקרבנות. כלומר הגובה ל עשר אמות נדרש רק מבחינת מצוות בניין בית המקדש ולא מבחינת ההקרבה. כעת נוכל לראות שהשוואה בין מזבח העולה למזבח הזהב גם היא תלויה בשאלה זו. אם המדובר על כשרות להקרבת הקרבנות, כי אז אין מקום ללמוד את הפרופורציה של הגובה והרוחב במזבח העולה מן הפרופורציה של הגובה והרוחב במזבח הזהב. מזבח הזהב כלל אינו מיועד להקרבת קרבנות. במקרה כזה, אם בכלל נלמד גז"ש, תהיה זו דרשה פורמלית גרידא, ומסתבר שנצטרך לשם כך מילה מופנה. אולם אם הדיון הוא על מבנה הבית, כי אז יש מקום ללמוד את

⁷ ראה על כך בספרו של הרב ז'ין אישים ושיטות, בפרק על ר' חיים מבריסק. וראה על כך גם בספר השני בטרילוגיה שתי עגלות וכדור פורח, שער רביעי. עוד כדאי לעיין במאמרו של דניאל וייל, הגיון א, שרואה במתודה הזו לוגיקה קוונטית. קשה מאד לקבל זאת ביחס לחז"ל, אולם בהחלט יש מקום לתהות כיצד מתודה זו מתיישבת עם הלוגיקה הקלאסית (עם חוק הסתירה). בנקודה זו ראה מ. אברהם, 'מהי חלוקת צהר ב. רבים תלו בנקודה זו מחלוקות שיטתיות בין הרמב"ם והרמב"ן, האם להבין את המקדש כמקום להקרבת קרבנות, וכל דיני המקדש הם למעשה דינים הנוגעים (גם אם בעקיפין) אך ורק להקרבת קרבנות. או שמא המקדש עצמו, כמכשיר להשראת שכינה, הוא המטרה, ואילו הקרבנות הם תנאי לכך שתשרה בו שכינה. זכורנו שישנו שיעור מפורט בנושא זה בספרו של הרב רא"ם הכהן, ראש ישיבת ההסדר עתניאל. ר' אריה ליב מאלין, בדבריו כאן, טוען שהרמב"ם עצמו מבין את תפקיד המזבח וכליו באופן כפול: הן כמכשירים לקיום מצוות הקרבנות, והן כמכשירים להשראת שכינה. שני האספקטים נכונים (ואולי יש מקום להעלות אפשרות נוספת: שבכלל אין הבדל ביניהם, ואכ"מ).

האחד מן השני גם ברובד המהותי (שהרי שני המזבחות מהווים חלק ממבנה הבית). במצב כזה יש מקום לגז"ש גם ללא מילה מופנה. נעיר כי גם אם המילה מופנה עדיף ללמוד אספקט רלוונטי ולא לימוד פורמלי גרידא.

ייתכן שזוהי מחלוקת התנאים במדרש: לפי ר' יוסי, זהו דין במבנה המקדש, ולכן יש מקום להשוות את מזבח העולה למזבח הזהב, ולכן הגז"ש נלמדת על הגובה. לעומת זאת, לפי ר' יהודה, זהו דין בקרבנות ולא במבנה המקדש, ולכן ההשוואה של הגז"ש היא למזבח העולה שבמקדש יחזקאל, והיא נעשית לגבי הרוחב והאורך.

לפי זה, הרמב"ם, אשר פסק כדעת ר' יוסי (שדרש גז"ש לגבי הגובה ולא לגבי הרוחב), הבין שיש להשוות את מזבח העולה למזבח הזהב (ולא למקדש יחזקאל). לכן הוא מבין את הדרשה כעוסקת בדיני מבנה הבית ולא בכשרות הקרבנות. לענין כשרות הקרבנות נדרשות רק מידות מינימום, ולכן נראה שהגובה גם הוא לא יעכב שם. זהו בדיוק מה שהסביר ר' אריה ליב בשיטת הרמב"ם.

אפשרות שנייה: הציווי כמסגרת. הרמב"ם בפ"ב ה"ה כותב כך:

מזבח שעשה משה ושעשה שלמה ושעשו בני הגולה ושעתיד להעשות כולן עשר אמות גובה כל אחד מהן, וזה הכתוב בתורה ושלוש אמות קומתו מקום המערכה בלבד, ומזבח שעשו בני הגולה וכן העתיד להבנות מדת ארכו ורחבו ל"ב אמות על ל"ב אמות.

רואים מדבריו שהמזבחות שעשו בני הגולה (בתחילת בית שני) והמזבח העתיד להיבנות (לעתיד לבוא) יהיו ברוחב שונה מזה של משה (וראה גם ברש"י זבחים נט ע"ב ד"ה 'אף כאן'). לפי ר' אריה ליב יוצא שבכל המקרים הללו לא יצאו ידי חובת בניין בית המקדש. ועוד הרמב"ם עצמו כותב שם שאין לפחות או להוסיף על שיעורים אלו! הדברים אינם מסתברים כלל ועיקר.

על כן, ייתכן שכוונת הרמב"ם היא אחרת. למעשה הוא מבין ששיעורי הרוחב והאורך ניתנים עבור כל מקדש לחוד מכוח נבואה ספציפית. בהלכה ג הוא קובע שעל דברי הנביאים אין לנו להוסיף או לגרוע. השיעור עצמו אינו מוכתב על ידי הציווי למשה, ולכן הרמב"ם קובע בה"י ששיעור הרוחב והאורך אינו מעכב. לעומת זאת, הריבוע הוא תכתיב מהתורה ואינו מסור לנביאים, ולכן הרבוע הוא דין שמעכב.

האם דין הגובה כדון האורך והרוחב? מה באשר לגובה? לכאורה הוא חלק ממידות המזבח, ודינו כדון כל שאר המידות. בה"י הרמב"ם באמת אינו מבחין בין הגובה לבין הרוחב והאורך, ונראה שכולם אינם מעכבים. אמנם בפועל (כמתואר בה"ה), רואים שהגובה היה תמיד עשר אמות, בדיוק כמו שעשה משה רבנו, ורק הרוחב והאורך השתנו. אמנם זה יכול היה להיות מקרי: במקרה הגובה נקבע באותה צורה על ידי הנביאים השונים בכל המקדשים שהיו ושיהיו. אולם כאן עלינו לשים לב לעוד שני קשיים בדברי הרמב"ם:

1. לאחר שהרמב"ם מביא את הגובה של עשר אמות הוא עומד על פירוש הפסוק שכתוב בו 'שלוש אמות' (ראה בציטוט למעלה מה"ה). לעומת זאת, כאשר הוא מביא את האורך והרוחב (לב אמה), הוא אינו טורח להסביר מה פירוש הפסוק בתורה שכותב 'חמש אמות'. הרמב"ם גם אינו פוסק את ההלכה שיוצאת מהגז"ש, שהאורך והרוחב צריכים להיות בשיעור מחצית הגובה. הגובה הוא עשר אמות על אף שהרוחב הוא שונה לגמרי. גם מגבלת המינימום שבה"י? (רוחב ואורך אמה וגובה שלוש אמות) כלל לא מקיימת זאת. מתוך הערה 1 עולה שלדעת הרמב"ם הגובה של שלוש אמות הוא אכן מדויק (ולא שיעור מינימלי), אלא שזהו השיעור של מקום המערכה בלבד. אם זה היה רק שיעור מינימום, הרמב"ם כלל לא היה נזקק להסברים. הוא יכול היה לומר שהתורה קבעה את השיעור של שלוש אמות כמינימום, ושלמה ובני הגולה החליטו לבנות בשיעור גדול יותר.
2. מעצם הערת הרמב"ם עולה שהגובה המופיע בתורה הוא ציווי מחייב. לעומת זאת, הרמב"ם כלל אינו טורח להסביר כיצד שיעורי האורך והרוחב תואמים למה שכתוב בתורה. זה כנראה אינו שיעור מחייב. די ברור מכאן שהאחידות של גובה המזבחות בהיסטוריה אינה מקרית. דין התורה הוא שגובהי המזבחות יהיו עשר אמות. היכן מצוי הציווי הזה בתורה על גובה של עשר אמות? ללא ספק, זוהי הגז"ש של ר' יוסי.

אולם מדוע דווקא שיעור הגובה, אשר נלמד מדרשת גז"ש, נחשב על ידי הרמב"ם ברור ומחייב יותר מאשר שיעורי האורך והרוחב אשר כתובים בפסוקים במפורש? הדברים מתחדדים לאור מה שראינו (ראה בדף לפרשת יתרו) בשיטת הרמב"ם שמעמדן ההלכתי של הלכות שנלמדות מדרשות נמוך יותר מזה של הלכות אשר כתובות במפורש בפסוקים.

מתוך הערה 2 למעלה עולה שלפי הרמב"ם הגז"ש הזו כלל לא מלמדת אותנו שהגובה חייב להיות כפול מהאורך והרוחב. הציווי אודות חמש על חמש אמות פנה רק למשה רבנו, ולא לדורות. מדוע צריך היה להיכתב בתורה ציווי שאינו נוגע לדורות? מסתבר שכתובתו נועדה ללמד באופן עקיף שהגובה הוא עשר אמות, ותו לא. אם כן, להלכה אין בכלל דין שהגובה יהיה כפול מהאורך והרוחב, וגם אין דין של רוחב ואורך חמש אמות. כל זה נכתב לגלות לנו שהגובה צריך להיות עשר אמות. לכן שתי ההלכות הללו (הרוחב והפרופורציה) לא מופיעות ברמב"ם.

מכאן ניתן להבין נקודה נוספת. גם אם מקבלים את הגז"ש של ר' יוסי, שהגובה יהיה כפול מהרוחב והאורך, עדיין ניתן לקיים זאת בשתי דרכים שונות: ניתן לקבוע שהרוחב והאורך יהיו אמה וחצי (חצי מהגובה),⁹ או שהגובה יהיה עשר אמות (כפול מהרוחב והאורך). כפי שרואים בגמרא, ר' יוסי בחר באופן השני. לאור דברינו כאן, הסיבה לכך היא פשוטה מאד: האורך והרוחב כלל אינם צריכים להיות חצי מהגובה. אין בכלל דין כזה. הגז"ש כלל לא מצווה על יחס כלשהו ביניהם. הגז"ש רק מהווה דרך עקיפה ללמד אותנו שיש דין שהגובה יהיה עשר אמות.¹⁰

מסקנה מפתיעה: סוג מיוחד של גז"ש. נחזור כעת לפסוק. לפי הרמב"ם יוצא שתיאורי האורך והרוחב שבציווי הם מיותרים, שכן אין כלל ציווי על השטח. לעומתם, המילה 'רבווע' נחוצה שכן היא מלמדת שעל אף שהממדים הם רק שיעורי מינימום, הריבוע הוא דין שמעכב. אם כן, הלימוד על הגובה כנראה נעשה מהפסוק שמתאר את הביצוע ולא מפסוק הציווי. אולם למעלה ראינו שבסוגיית הבבלי הגז"ש מתייחסת לציווי.

אולי יש מקום לפרש שהגז"ש בבבלי נעשית דווקא מהמילים שמתארות את ממדי האורך והרוחב, ולא מהמילה 'רבווע'. כאמור, לפי הרמב"ם המילים הללו מיותרות דווקא בציווי, שכן אין בתורה ציווי על שיעורי האורך והרוחב. המילה 'רבווע' אשר כשלעצמה אינה מיותרת, רומזת לנו על כיוון אשר יסביר לנו את משמעות המילים המיותרות הללו. כל אלו הם לימוד עקיף על הגובה.¹¹ עולה מכאן מסקנה מפתיעה. לפי הרמב"ם הגז"ש של הבבלי כלל לא נעשית מן המילים המופנות ('חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב') אלא דווקא ממילה נחוצה ('רבווע'). המילים המופנות רק מהוות אינדיקציה לכך שיש לחפש גז"ש, אולם בפועל, לאחר החיפוש, אנו מוצאים דווקא מילה שיש לה משמעות גם בפשט, ומבצעים באמצעותה גז"ש.¹²

ההגיון של גז"ש מופנה בהחלט מאפשר מבנה כזה. דווקא בגז"ש מופנה, שבה המילה המופנה היא רק רמז טכסטואלי לביצוע ולא דווקא מקור שמשמש בביצוע, אין מניעה להפריד בין שתי הפונקציות: המלה בה משתמשים לביצוע הגז"ש, והמילה שמהווה מקור לרמז הטכסטואלי שמורה לנו לבצע אותה. נוסף כי בשיטת הרמב"ם זה אף סביר יותר, שכן לדעתו הגז"ש אינה מתקבלת במסורת, אלא נוצרת על ידי בי"ד הגדול. גם אם הקושי הוא מילה מופנה שאין להם דרך סבירה לבצע ממנה גז"ש, עדיין פתוחה בפני חכמי בי"ד הגדול הדרך לבצע גז"ש באמצעות מילה אחרת בפסוק אשר תאיר את משמעותו ונחיצותו של המילים המופנות.

כאן אנו חוזרים לנקודה בה סיימנו את חלק א. שאלנו שם אם המוטיבציה לדרשה היא אילוץ טכסטואלי, ולא מסורת, כיצד אנו מסיקים שההלכה הנלמדת היא הגובה, אשר אינו נוגע כלל למילה 'רבווע' שבה אנו משתמשים בגז"ש. לאור דברינו כאן ייתכן שקל יותר להבין זאת: המילים המיותרות הן 'חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב', ולא המילה 'רבווע'. לגבי המילים הללו ידוע לנו ממקור כלשהו שהן כלל לא מחייבות כשיעור שטח המזבח. אם כן, אנו מסיקים מהגז"ש שהן כנראה מהוות רק ביטוי עקיף לדרישה על גובה המזבח.

נוסיף עוד כי לדברינו הגז"ש היא מופנה גם אם היא מתבצעת מפסוקי הציווי, שכן לא המילה 'רבווע' היא המיותרת. ייתכן שזו גופא מחלוקתו של הבבלי עם הברייתא **דמלאכת המשכן**.

השלכה על משמעותו של הדרשות בכלל. נקודה זו מתקשרת לשאלה רחבה יותר, אותה העלינו בדף לפרשת וירא (וראה גם בדף לפרשת חיי-שרה): האם המידות הן כלי פרשנות פורמליים, או שמא אלו הם רמזים טכסטואליים ואחרים לקיומן של אנלוגיות מהותיות בין ההקשרים ההלכתיים. אם המידות הן רק צורות שונות לרמז לנו על דמיון בין הקשרים הלכתיים, כי אז קל מאד להגיע למסקנה כמו זו שהעלינו כאן. בסופו של דבר הרמז הטכסטואלי רק שולח אותנו למצוא דמיון מהותי בין הקשרים הלכתיים, ומה שקובע הוא הדמיון המהותי אותו מצאנו, ולא המילים בהן השתמשנו בביצוע הדרשה עצמה. כמובן שכדי לבסס את המסקנה הזו עלינו למצוא את הדמיון המהותי בין המזבחות, או המקדשים, אשר מושווים בגז"ש בהן עסקנו כאן, ואכ"מ.

⁹ היה מקום לומר שזה לא אפשרי, שכן הקרנות והסובב מעכבים, וביחד הם יוצרים ריבוע של ארבע על ארבע, וזאת ללא המערכה. אולם זה לא נכון, שהרי הרמב"ם עצמו פוסק בה"ז ששיעור המזבח יכול להיות אמה אחת (וראה בספר המפתח במהדורת פרנקל שם, ביחס לקושיא הנ"ל).

¹⁰ לפי ר' אריה ליב היה מקום לומר שכיוון זה ממשיך להתקשר לשיטת הרמב"ם אותה ראינו, אשר רואה את השיעורים הללו כחלק ממבנה המקדש, ולא דווקא כדינים שנוגעים למזבח עצמו כמכשיר להקרב קרבנות. אין בתורה דינים על המזבח עצמו (כמו פרופורציות בין ממדיו השונים), אלא רק על יחסו לשאר חלקי המקדש, למשל גובה עשר אמות כמו הקלעים.

¹¹ אמנם בה"ז הרמב"ם קובע שיעור מינימום גם לגובה: לפחות שלוש אמות (ולא עשר אמות בדיוק). זוהי לכאורה ראייה טובה להסבר שהציע ר' אריה ליב. לשיטתו אפשר לומר שזוהי דרישה על כשרות המזבח לצורך הקרבנות, אולם מבנה הבית חייב להיות בגובה עשר אמות.

¹² יש מקום לבחון האם ישנן דוגמאות נוספות למבנה כזה של גז"ש, אשר משתמשת במילים מופנות, אולם לא הן אלו שמהן נוצרת הגז"ש. בחיפוש קצר בספרו של מיכאל צ'רניק, **מידת גזירה שוה: צורותיה במדרשים ובתלמודים**, לא מצאנו דוגמאות כאלו.